

Maarten van den Bos, ***Verlangen naar vernieuwing. Nederlands katholicisme 1953-2003*** (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 2012; Amsterdam: Wereldbibliotheek, 2012, 299 pp., ISBN 978 90 284 2465 4).

Met een onderzoek naar de vernieuwing in het Nederlands katholicisme in de tweede helft van de twintigste eeuw maakte Maarten van den Bos een goede keuze voor het thema van zijn proefschrift. Deze periode was een woelige periode voor de katholieke Kerk in heel de westerse wereld, en in Nederland woedde de storm wellicht heviger dan om het even waar elders. Her en der waren er wel pogingen om tot een gestructureerd overzicht te komen, maar die hadden alle hun beperkingen. Zo droeg het boek *Tot vrijheid geroepen. Katholieken in Nederland: 1946-2000* sterk de stempel van Walter Goddijn, een persoonlijk betrokkene. Verder verschenen er vooral bundels of bijdragen in (internationale) verzamelwerken, met interessante overzichten en interpretaties van vooral Peter van Rooden. Maar voor een globaal overzichtswerk was dus wel degelijk meer dan ruimte genoeg.

Maarten van den Bos biedt ons dergelijk overzichtswerk aan in zes hoofdstukken, voorafgegaan door een inleiding en afgesloten met een slotbeschouwing. In het eerste hoofdstuk neemt hij ons mee naar de evolutie van het Nederlands katholicisme tijdens de negentiende en de eerste helft van de twintigste eeuw. Vervolgens komen de vroege jaren vijftig aan bod. Het monolistisch katholicisme krijgt stilaan af te rekenen met een aantal nieuwe visies en verschillen in zienswijzen, maar de bisschoppelijke hiërarchie houdt in die periode de teugels strak in handen. Dat blijkt onder meer uit het bisschoppelijk mandement *De katholiek in het openbare leven van deze tijd* uit 1954. In het derde hoofdstuk wordt nader ingegaan op de periode die het Tweede Vaticaans Concilie is voorafgegaan. Tegen de achtergrond van de opkomende consumptiemaatschappij zijn in de katholieke wereld vernieuwende geluiden te horen in verband met het gezin. Katholiek Nederland raakt in de ban van de voorbereiding van Vaticanum II en de Nederlandse bisschoppen doen in die voorbereiding een toenemend beroep op theologen, zoals de Belgische dominicaan Edward Schillebeeckx. Het vierde hoofdstuk beschrijft de hoop op vernieuwing, het enthousiasme en het levendige debat dat door het Tweede Vaticaans Concilie wordt teweeggebracht. Er zijn openingen op heel wat terreinen, gaande van seksuele moraal tot de houding van katholieken in verband met politiek en meer bepaald hun positie ten opzichte van de katholieke partij. De

bisschoppen zijn geneigd deze vernieuwende geluiden volop een kans te geven. Zij beginnen met de voorbereiding van een pastoraal concilie, dat de ideeën van Vaticanum II concreet moet maken voor de Nederlandse kerkprovincie. De stem van gewone gelovigen moet hier volop gehoord kunnen worden. Deze hoopvolle stemming houdt echter niet lang aan, zoals blijkt uit het volgende hoofdstuk. De behoudsgezinde encyclieken *Sacerdotalis Coelibatus* en *Humanae Vitae* zetten een serieuze domper op de hoop van vernieuwingsgezinden. Zij kunnen zich optrekken aan de nieuwe Nederlandse catechismus en de dynamiek van het pastoraal concilie, maar juist deze zaken brengen de Nederlandse kerkprovincie in toenemende mate in conflict met Rome. Katholieke organisaties geraken in crisis, de traditionele verzuilde verenigingen ondergaan ‘een ware sloopneurose’. Het laatste hoofdstuk toont de schrijnende gevolgen van de crisis voor het Nederlandse katholicisme: het conflict met het Vaticaan wordt helemaal op de spits gedreven, vooral door van bovenaf opgelegde, conservatieve bisschopsbenoeringen in Rotterdam en Roermond. Daardoor dringt de polarisering van katholiek Nederland ook het bisschoppencollege binnen.

Met zijn boek heeft Maarten van den Bos een goede bijdrage geleverd aan de discussie over de evolutie van het Nederlandse katholicisme in de tweede helft van de twintigste eeuw. Hij bewijst duidelijk dat de stroomversnelling waarin de Nederlandse katholieke Kerk na Vaticanum II is terechtgekomen, sterke wortels heeft in de jaren vijftig. Het aantonen van het belang van die periode is een grote verdienste. Verder is hij er terecht van uitgegaan dat externe factoren, zoals de culturele breuk van de jaren zestig, niet volstaan om de snelle veranderingen bij Nederlandse katholieken afdoende te verklaren. Hij belicht de binnenkerkelijke dynamiek en meer bepaald de rol van de bisschoppen als verklarende factor: door hun openheid voor vernieuwing hebben zij ongewild bijgedragen tot het snelle verval van het Nederlands katholicisme. Deze vernieuwing eiste immers een grote betrokkenheid van gelovigen: persoonlijke verdieping, intense studie en maatschappelijk engagement. Volgens de auteur waren deze gelovigen daar lang niet allemaal toe bereid. Bovendien misten zij de warmte van het vroegere katholieke leven met zijn talrijke rituelen, ingebed in het dagelijks leven.

Ondanks de ontegensprekelijke verdiensten van dit werk, zijn een aantal bedenkingen op hun plaats. Een eerste overweging heeft te maken met de chronologie van de studie. De ondertitel *Nederlands katholicisme 1953-2003* suggereert een systematisch, chronologisch gestructureerd overzicht van de vernieuwingsbeweging in Nederland. De hoofdstukken zijn ook wel min of meer chronologisch opgebouwd, maar duidelijke tijdsmarkeringen ontbreken hier. Op zich is die keuze wel verdedigbaar, want het is heel moeilijk en in zekere zin zelfs foutief om zich op bepaalde exacte chronologische onderverdelingen vast te pinnen. Anderzijds leidt het gebrek aan duidelijke chronologie en het voorkomen van regelmatige sprongen in de tijd soms tot enige onduidelijkheid, omdat de tijdsdynamiek van het hele gebeuren zo wat verloren gaat. Dat is jammer, zeker in een periode waarin de geschiedenis zo een vaart maakt dat in korte tijd heel nieuwe ideeën en mentaliteiten opduiken. Zwaarder weegt door dat er

geen gelijkmatige aandacht is besteed aan de vijftig jaar geschiedenis waarmee de lezer op basis van de ondertitel verwacht kennis te maken. Er wordt wat veel aandacht besteed (een heel hoofdstuk!) aan de voorgeschiedenis tot 1953. Vervolgens gaat de auteur erg diep in op de jaren vijftig en de eerste helft van de jaren zestig, maar dat geldt al iets minder voor de onmiddellijke postconciliaire jaren. De periode vanaf 1970 krijgt al helemaal een stiefmoederlijke behandeling en dat is toch wel een gemiste kans.

Verder is het jammer dat door de focus op standpunten en handelingen van theologen, katholieke intellectuelen en vooral de bisschoppen toch een enigszins eenzijdig beeld van het Nederlands katholicisme wordt opgehangen. De talrijke groepen en mensen aan de basis komen zelden aan bod. De opkomst van dergelijke groepen is nochtans een wezenlijk onderdeel van de postconciliaire vernieuwing van het katholicisme in Nederland en daarbuiten. Door daar weinig aandacht aan te besteden, gaat het perspectief 'van onderuit' al te vaak verloren. Bovendien is ook de plaatsing van het onderwerp in een internationaal perspectief onvoldoende ontwikkeld. Af en toe wordt gekeken naar gelijkaardige of tegenstrijdige ontwikkelingen in het buitenland, maar dit komt alles bij elkaar toch veel te weinig aan bod. Jammer, want de ineenstorting van het katholicisme is geen exclusief Nederlands fenomeen geweest. Net daarom kan men zich vragen stellen bij de voornaamste conclusie van de auteur. Die luidt dat het optreden van de Nederlandse bisschoppen – een te grote openheid voor vernieuwing die te veel eiste van gelovigen en hun de oude nestwarmte ontnam – de voornaamste verklaring van snelle achteruitgang is. Nochtans zien we in andere West-Europese landen gelijkaardige ontwikkelingen, zij het misschien met een iets geleidelijkere timing en een iets minder radicaal karakter. Een verklarende combinatie van interne én externe factoren (vooral de culturele breuk van de *sixties*) was daarom wellicht meer op zijn plaats geweest.

Bart Latré, HU Brussel